

АРХИТЕКТУРА СЕЦЕСИЈЕ У СУБОТИЦИ – МОГУЋНОСТ КРЕИРАЊА КОНКУРЕНТСКОГ ТУРИСТИЧКОГ ПРОИЗВОДА

Анастасија Деак¹, Биљана Говорушић^{II}, Тамара Вишњић^{III}

Примљено: 18.07.2013. | Прихваћено: 27.10.2013.

РЕЗИМЕ: Суботица, град у срцу Панонске низије, надалеко је позната по изузетном културном наслеђу у стилу сецесије. Сецесија представља посебан уметнички правац који се одразио пре свега у уметности архитектуре у Суботици и настала је као опозиција против постојећих, званично признатих стилских опредељења у сликарству и примењеној уметности. У Суботици постоји више од четрдесет грађевина изграђених у стилу сецесије, од којих су најпознатије Градска кућа, Палата Ференца Рајхла и Синагога. Сецесија се врло често назива и Арт нуво (Art Nouveau), а њени главни представници у архитектури Суботице су Марцел Комор и Деже Јакоб, Ференц Рајхл и Титус Мачковић. Анализом фактора од значаја за развој туризма (јединственост, повезивање, брендинг, позиционирање, инфраструктура, партнерство, организација туризма и маркетинга, интерпретација и одрживост) долази се до закључка да сецесија може, а и треба да буде примарни покретач развоја туризма Суботице, с обзиром на атрактивност и вредност коју поседује. Сецесија је последњи уметнички универзални правац који је успео да унесе сопствени печат у архитектуру Суботице, а самим тим је детерминисала будући правац развоја културног туризма града.

Кључне речи: сецесија, Суботица, културни туризам, бренд, архитектура

УВОД

Суботица, град на северу Бачке, у срцу Панонске низије, на подједнакој удаљености од Будимпеште и Београда, надалеко је позната по изузетном културном наслеђу, богато украшеним грађевинама и мултикултуралном духу, који овај град чине другачијим.

^I Основна школа "Милош Црњански", Српски Итебеј.

^{II} Зетска 1/а, Суботица

^{III} Булевар Деспота Стефана 7а, Нови Сад

Карта 1. Географски положај Суботице
(Извор: www.visitsubotica.rs)

Дуго времена Суботица је била на граници две моћне империје, Мађарске и Турске. Тек након што је изгубила свој војни значај, почиње да се развија. Суботица 1779. године добија статус Слободног краљевског града, који јој доноси већу аутономију и привилегије. У другој половини XIX века, након доласка железнице, трговина пољопривредним и сточарским производима је нагло почела да се развија. Индустријализација је почела крајем XIX века и тада Суботица постаје модеран средњоевропски град.

На прекретници XIX и XX века убрзана дешавања у Европи на пољима уметности, науке и живота, преко Будимпеште стигла су и до Суботице. Захваљујући периоду мира и економског напретка, у Суботици се увидео значај градитељства. Промене које су стигле из Европе увукле су се и у архитектуру Суботице, али су се даље развијале у два правца, једном који се окреће европским центрима као што су Беч, Минхен, Париз и Лондон, и другом, доминантнијем, националној мађарској варијанти сецесије. У архитектуру су ушли нови стилови градње и у Суботици оставили печат, коју њеним грађанима и посетиоцима доказује историја градитељства (Јовчић и Бањанин, 2013).

ПОЧЕЦИ РАЗВОЈА СЕЦЕСИЈЕ У ЕВРОПИ

Сецесију је могуће посматрати са два различита аспекта, као посебан уметнички покрет у Европи који се јавио крајем XIX и почетком XX века и окупљао је уметнике различитих стилских опредељења који су често организовали различите изложбе својих чланова. Други аспект посматрања појма сецесије јесте сецесија као уметнички правац који се одразио пре свега у уметности архитектуре, сликарства и скулптуре, али је оставила и јасан печат у декоративној и примењеној уметности и настала је као опозиција постојећим, званично признатим стилским опредељењима у сликарству и примењеној уметности. Прва „сецесија“ основана је у Минхену 1892. године под вођством Штука, Трубнера и Ухдеа. Затим се формира, 1895. године, бечка сецесија коју предводе Алт и Климт и 1899. берлинска сецесија са Либерманом на челу (Васовић, 2005).

Сецесија се врло често назива и Арт нуво (Art Nouveau) стил, а његово име потиче од „La Maison de l'Art Nouveau“, продавнице и галерије Самуела Бинга (Samuel Bing) отворене 1895. године у Паризу.

Карактеристично обележје овог правца била је тежња ка претераној декоративности, линеарној орнаментици у архитектури у комбинацији са упрошћеним геометријским формама. Као орнаментални мотив преовлађује стилизована биљна декорација.

СЕЦЕСИЈСКА ЗДАЊА У СУБОТИЦИ

Сецесија је оставила сопствени печат на све уметности и области модерног живота, инспирацију тражећи у египатској, индијској, јапанској и келтској уметности, као и у уметности средњег века, с једне, и у биљним мотивима с друге стране.

Трагајући за националним особеностима, изучавајући народно градитељство, мађарска варијанта сецесије створила је препознатљив архитектонски стил који је свој коначан облик добио тек ангажовањем архитеката из Будимпеште, при чему је у Суботицу донесен дух велеграда. Велика жеља житеља Суботице и велико надахнуће градитеља, који су подигли бројне сецесијске грађевине, створили су дела која су и након једног века подједнако лепа и привлаче пажњу радозналих туриста. Евидентно је да грађевине изграђене и декорисане у стилу сецесије ипак нису стилски јединствене, већ припадају варијететима бечке и мађарске сецесије. Бечка варијанта сецесије у архитектури фокусирана је на чисте геометријске форме. Често су зграде рађене у овом стилу украшаване линеарном орнаментиком. С друге стране, мађарска варијанта је инспирисана индијском и сиријском архитектуром, а касније и мађарским традиционалним фолклорним елементима. Одон Лехнер, који се сматра оснивачем овог правца у Мађарској, успео је све то да уједини у јединствен стил – мађарску варијанту сецесије.

Архитекте, најзаслужније за долазак сецесијског духа у Суботицу, били су Марцел Комор и Деже Јакаб, Ференц Рајхл, браћа Ласло и Јожеф Ваго и Пал Вадас, док су локалне архитекте Титус Мачковић и Мађаш Шалга прихватили ове трендове.

Иако број објеката које су у Суботици пројектовале будимпештанске архитектуре Марцел Комор и Деже Јакоб није био велик, квалитет њихових архитектонских достигнућа довео је до тога да су управо ти објекти данас симболи Суботице. Овај тандем је пројектовао грађевине широм Угарске све до краја рата, 1918. године. Били су ученици и следбеници родоначелника мађарске варијанте сецесије, Едена Лехнера. Марцел Комор је био носилац пројекта, задужен за концепцију грађевина, организацију простора, функцију и конструкцију, док је Деже Јакоб дизајнирао ентеријер и пројектовао све до најситнијих детаља (Јовчић и Бањанин, 2013).

Велелпне грађевине прослављених будимпештанских архитеката које и данас красе Суботицу су свакако, Градска кућа, Синагога, Палата трговачке банке и комплекс објеката на Палићу.

Ференц Рајхл, такође следбеник мађарске сецесије, архитектуру је завршио у Будимпешти, а у Суботицу се доселио 1896. године. Испуњавајући жеље својих клијената, своје прве пројекте није извео у стилу сецесије. Пројектовао је бројне јавне и приватне објекте од којих је најлепша његова породична палата. Нажалост, није дуго уживао у свом делу, јер већ након четири године од изградње, 1908. године, палату је одузела банка, те архитекта напушта Суботицу.

У Суботици постоји велики број грађевина изграђених у стилу сецесије, где је посебно интересантно напоменути да су поједини архитектонски пројекти стварани на начин да су и ентеријер и екстеријер били рађени истим стилем, односно били су стварани као јединствено уметничко дело које се још назива и *Gesamtkunstwerk*.

Грађевине у стилу сецесије у Суботици налазе се на културној туристичкој рути коју је креирала Туристичка организација града, а поводом међународног ИПА пројекта прекограничне сарадње између Мађарске и Србије. У наставку рада биће детаљније објашњене најзначајније грађевине¹ у оквиру ове руте редоследом који је наведен у њој, а које имају потенцијала да потпомогну у позиционирању Суботице као града сецесије на туристичком тржишту.

Сецесија је закорачила у Суботицу изградњом **Леовићеве палате** 1893. године, те се овом палатом отпочиње културна рута „Путевима сецесије у Суботици“. Према пројекту Едена Лехнера и Ђуле Партоша 1893. године изграђена је кућа за краљевског јавног бележника Симеона Леовића, у новоформираној алеји испред железничке станице, у стилу сецесије. Симетрија и монументалне димензије суседних зграда још су више истакле људске размере и асиметрију Леовићеве палате, која је посебно наглашена ивичном поставком осмоугаоног торња са лантерном. Примењивао је равне површи, удвојене прозоре, увео је боје у архитектуру, нове материјале, покренуте волумене и разигране кровове. Истовремено, вешто је остваривао уклапање објеката у окружење. До изражаја долази лепота природних материјала, прочеље је изведено од жуте фасадне опеке, док разубуђено кровиште покрива жолнаи цреп (Алаџић и сар., 2002).

¹ Према мишљењу аутора, наведене грађевине које се налазе на културној рути „Путевима сецесије“ најчешће су мете посете туриста који посећују грађевине сецесије у Суботици.

Табела 1. Листа сецесијских грађевина у Суботици

1.	Градска кућа
2.	Синагога
3.	Рајхлова палата
4.	Градска најамна палата
5.	Музичка школа
6.	Палата штедионице Суботице и околине
7.	Најамна палата Лајоша Фазекаша
8.	Најамна палата Симеона Леовића
9.	Дом војске
10.	Најамна палата Алојзија Пољаковића
11.	Близанци
12.	Кућа Марка Батића
13.	Зграда Јеврејске црквене општине
14.	Палата Аустроугарске банке
15.	Палата Мађарске опште кредитне банке
16.	Лончаревићева кућа
17.	Зграда Техничке школе
18.	Кућа Саве Међанског
19.	Најамна кућа Јожефа Унгара
20.	Најамна кућа Ернеста Лендваија
21.	Најамна кућа Маноа Шугара
22.	Најамна кућа Игнаца Фридмана
23.	Најамна палата Јожефа Рознофског
24.	Најамна кућа Микше Деметера
25.	Најамна кућа Ђуле Валија
26.	Најамна кућа Терезе Војнић Хајдук
27.	Најамна кућа Пирошке Војнић Зелић
28.	Кућа Адолфа Гроса
29.	Најамна кућа Стипана Пеић Тукуљца
30.	Кућа Хенрика Лерера
31.	Најамна кућа Кларе Парчетић
32.	Најамна кућа Гезе Клајна
33.	Кућа Мађаша Шалге
34.	Кућа Антала Морваија
35.	Санаторијум Ђерђа Шанте
36.	Млин
37.	Најамна кућа Милана Огњанова млађег
38.	Зграда Непкера
39.	Најамна кућа Ференца Нађа
40.	Зграда Дирекције Суботичког електричног трамваја
41.	Рајхлова циглана

Извор: Организација за културни туризам „Богаз“

Слика 1. Рајхлова палата

(Извор: http://www.citymagazine.rs/img/cms/Rajhlova_palata.jpg)

Следећа грађевина на културној рути „Путевима Сецесије“ на коју се наилази јесте Рајхлова палата.

За свој будући дом, архитекта Ференц Рајхл бира најлепшу локацију, у алеји, одмах испред железничке станице. **Рајхлова палата** је изграђена 1903/04. године и у њену изградњу Ференц Рајхл је уложио сав свој капитал и стваралачки потенцијал, али како је убрзо банкротирао, од 1908. године Суд је запленио сву његову имовину и изложио на лицитацији. Уместо да ова кућа буде дом музеја, како је то оновремено штампа апеловала на Сенат, кућу је купила Терезија Хартман за свог сина, који је убрзо продао Емилу Шосберегеру.

Од 1949. године ту је напoкoн смештен Субoтички музеј. Године 1968. oднoснo 1970. згpaдa је пoстaлa Галерија савремене ликовне уметности „Ликовни сусрет“ што је и данас (Мартинoвић Цвијин, 1985).

Богата примена декоративних мотива мађарске фолклорне уметности видљива је на фасади где се налазе згуснути флорални орнаменти изведени мозаиком у плавој боји на равнoј површини зида oкeр бoје. На фасади су видљиве и валовите ограде и венци од жолнаи керамике бoје тeрaкoтe. Године 2004. рeстaурирaнa је и oсвeтљeнa двoришнa фaсaдa oбјeктa гдe сe сaдa нaлaзи бaштa пицeријe „Boss“. Истe гoдинe грaд је oбeзбeдиo срeдствa зa финaнсирaњe рeстaурaцијe уличнe фaсaдe прeмa пaрку Фeрeнцa Рaјхлa. Рeстaурaцијa је oкoнчaнa сeптeмбрa 2005. гoдинe, кaдa сe и oбeлeжaвaлa стoгoдишњицa изгрaдњe Рaјхл пaлaтe. Тим пoвoдoм је

Слика 2. Палата суботичке трговачке банке

(Извор: [www. http://farm6.staticflickr.com/5108/5880421261_4fd5bbe9a4_b.jpg](http://farm6.staticflickr.com/5108/5880421261_4fd5bbe9a4_b.jpg))

откривена биста Ференца Рајхла, рад вајарке Даниеле Мамужић, која је постављена у парку.

У наставку културне шетње, идући ка градском тргу, наилази се на зграду некадашње **Управна зграда суботичке трговачке банке** у Суботици, познатије као „Путник“ која се налази на главном шеталишту у Суботици. Објекат су пројектовале будимпештанске архитекте, Деже Јакаб и Марцел Комор 1907. године у стилу мађарске сецесије. Фасада зграде је рестаурирана 1992. године. Главну намену овог објекта можемо препознати у симболима на фасади: веверица – симбол вредноће, кошница – симбол штедљивости и сова – симбол мудрости. Фасада је савијена око угла, а спрат је украшен декоративном керамиком инспирисаном мотивима фолклорне уметности и рељефима изведеним у камену. На овој згради су први пут у Суботици примењене велике стаклене површине уместо масивног приземља. Ипак, највећа вредност ове грађевине је једноставно у њеној лепоти, у томе што је свака боја и сваки орнамент промишљен и складан (Јовчић и Бањанин, 2013).

Преко пута Зграде трговачке банке, налази се **зграда хотела „Златно јагње“** из XIX века коју је адаптирао у стилу минхенске сецесије – Југендстила 1904. године, локални архитекта Титус Мачковић. Осамдесетих година XX века зграда је срушена и подигнута је нова по узору на стару. У овој згради дуго година се налазио Дом војске (Јовчић и Бањанин, 2013).

Градска најамна палата је пројектована у духу бечке сецесије са креативношћу која одудара од свих осталих у граду. Њен аутор је архитекта Пал Вадас који је модерним концептом, поједностављеним формама, конструкцијом и избором материјала обликовао ову естетски вредну зграду. Смиреност геометријске сецесије ублажена је људским фигурама на златној позадини, ненаметљивим мозаицима са стилизованим представама птица и маскама од кованог гвожђа – што је директан утицај бечких сликара и архитеката с прекретнице векова (ИПА програм прекограничне сарадње – Сецесија у Суботици и Сегедину, 2012).

Данас се у приземљу ове зграде налази посластичарница Равел, у којој као да је време стало и у којој се још увек може осетити дух старих добрих времена.

Слика 3: Градска кућа
(Фото: Игор Мариновић, Суботица)

За разлику од многих европских градова центром Суботице не доминира катедрала или црква већ **Градска кућа**. Својом локацијом, димензијама и китњастом архитектуром мађарске варијанте сецесије, Градска кућа је постала одредница града, центар и симбол Суботице.

Суботички сенат је 1906. године расписао конкурс за изградњу нове градске куће. Стара градска кућа била је зидана у барокном стилу почетком XIX века. Била је веома дотрајала и оронула, па се тадашњи градоначелник Карољ Биро залагао за изградњу новог објекта, како би својом појавом тај објекат, условно речено, показао просперитет који је Суботица у то време доживела.

Након што су обавештени о захтевима и жељама суботичког градоначелника, будимпештанске архитекте Марцел Комор и Деже Јакаб су истовремено направили пројекат у стилу мађарске варијанте сецесије и у даљим договорима успели су у намери да нови објекат граде у управо том стилу (Мариновић Цвијин, 1988).

Деже Јакаб и Марцел Комор реализовали су и данашњим архитектима недостижну жељу, синтезу архитектуре и уметности. Пројектанти су поделили задатак на тај начин да је Марцел Комор решио грађевину као веома функционалан објекат одређене намене, док је Деже Јакаб, архитекта и несуђени сликар, заслужио за изглед Градске куће.

Грађена је између 1908. и 1910. године, а опремање ентеријера је завршено 1912. године. Заузима површину од скоро 6000 m². Торањ је висок 76 m, а видиковац се налази на висини од 45,5 m.

Доминантни масив суботичког градског центра има четири улаза. Кроз чипкасто моделирано гвожђе свечаног портала улази се у предворје и раскошно сте-

пениште, као увертиру још раскошнијег блока већница – велике и мале, на првом спрату. То је репрезентативни део објекта. Зидови су обложени изрезбареним, дрвеним ламперијама, а месингани окуви, светиљке и други детаљи, бљештави су акценти на топлим, мрким дрвеним површинама. Сва декорација ослања се на ризницу мађарског фолклора и основни мотив је цвет „тулипан“, односно лала (Дуранци, 2005).

Градска кућа је проглашена спомеником културе 14. марта 1967. године, а одлуком Скупштине Србије (Сл.гласник Р.С. бр.16), 3.12.1991. године, добила је статус споменика од изузетног значаја (Крстић, 1999).

Ако се говори о активирању Градске куће у туристичке сврхе, врло је важно споменути торањ суботичке Градске куће и видиковац, који се налази испод њега. Торањ је објекат који се може видети из сваког дела града, док видиковац пружа изузетан и спектакуларан поглед на цео град.

Палата Мађарске опште кредитне банке налази се у самом центру града, у старом градском језгру, на Тргу републике број 2. Палата је изграђена 1911. године у стилу геометријске бечке сецесије, по пројекту будимпештанског архитекте Алфреда Хајоша. Иако је палата великих димензија и налази се на изузетној локацији, у поређењу са Градском кућом, великим тргом и некада монументалним позориштем, она остаје незапажена (Алаџић и сар, 2002).

Палата Душана Стојковића или Лончаревић кућа пројектована је почетком XIX века. За њен дањашњи изглед заслужан је архитекта Геза Коцка, који је 1907. године обновио фасаду палате и пројектовао је у стилу бечке сецесије. Иако је он био верни представник неоренесансе у Суботици, ова палата је једно од његових најлепших дела. Поред богате сецесијске орнаментике занимљив је еркер на углу зграде који је подухваћен великом шкољком. Након реновирања зграда добија нову функцију и постаје угоститељски објекат (Јовчић и Бањанин, 2013).

Палату Аустроугарске банке пројектовао је реномирани архитекта Ференц Рајхл, 1901. године. То је једносpratна, масивна зграда, грађена са намером да одаје утисак сигурности и стабилности. Утицај сецесије на овој згради се може видети у мноштву декоративних елемената, као што су женска лица, главе Меркура, цветови сунцокрета, кошнице, кључ и квака у облику сфинге. Ови мотиви су симболично преносили поруке о богатству, сигурности и тајности улога (Дуранци, 1983).

Палата Микше Деметера била је једна од првих најамних кућа са елементима геометријске бечке сецесије у Суботици. Изграђена је 1906. године од стране браће Ваго, Ласла и Јожефа, чувених архитеката из Будимпеште. Наручилац изградње палате био је др Микша Деметер, лекар и истакнута личност, који је желео да ова палата буде његова породична кућа и ординација. Палата представља изузетан спој функционалног и уметнички обликованог простора и за оно време садржала је све постојеће удобности. У приземљу, десно од улаза у кућу, налазиле су се две продавнице, а иза њих штампарија. Лево од улаза био је раскошан петособни стан власника и ординација, а на спрату још два слична стана за издавање. Радове архитеката браће Ваго увек краси мотив птица, што се може видети и на овој згради. Најучљивији је на огради од кованог гвожђа која украшава терасе, где су две птице окренуте једна другој (Дуранци, 1983). Шест деценија касније у овој па-

Слика 4. Суботичка синагога
(Извор: www.subotica.com)

лати се налазила штампарија, а 2008. године она је обновљена и од тада се на овом месту налази Градски музеј Суботице.

Последња у низу грађевина која се налази на културној рути јесте суботичка **Синагога**. За изградњу велелепног и јединственог објекта Синагоге 1902. године заслужне су будимпештанске архитекте Марцел Комор и Деже Јакаб. Планови за изградњу први пут су представљени 1899. године на конкурс у Сегедину. Радови су започети 1901, а већ 1902. године објекат је у потпуности довршен (Алаџић и сар., 2002).

Поред уметничке и естетске вредности, она је изузетна и због тога што је једина Синагога у Европи која носи обележја мађарске варијанте сецесије. На четири мање куполе, које симболишу четири стране света, ослоњена је централна, велика купола, која симболизује универзум и чији је распон 12,6 m. Спољна висина објекта је 40 m, док је висина унутрашњег простора 23 m. Централну куполу носе челичне греде прекривене декоративним гипсаним елементима, што је такође важило за ново архитектонско решење. Управо склад њене конструкције и декорације чини синагогу једним од најлепших примерака сецесије. Типична за овај стил, флорална декорација је представљена у виду пауновог пера, лале, стилизоване руже или љиљана и налази се, како на фасадама, тако и у унутрашњости синагоге (Мартиновић Цвијин, 1988).

Након Другог светског рата, мали број преживелих суботичких Јевреја није могао ни да испуни, ни да одржава овај објекат. Године 1976, Синагога је прешла у руке града. Крајем осамдесетих година прошлог века у њој су се одржавале позоришне представе. Данас, иако оронула, још увек је раскошна и лепа. Последњих неколико деценија Синагога се полако реновира.

Стручна комисија Унеска је 1989. године предложила да се објекат уврсти у листу Светске културне баштине, а Република Србија је 1990. године Синагогу прогласила за споменик културе од изузетног значаја.

Комор и Јакаб су на најреволуционарнији начин спојили архитектуру мерену европским мерилима са традиционалном орнаментиком овог поднебља.

ФАКТОРИ ОПРАВДАНОСТИ КРЕИРАЊА ТУРИСТИЧКОГ ПРОИЗВОДА ЗАСНОВАНОГ НА СЕЦЕСИЈИ У СУБОТИЦИ

Савремени свет постао је глобално тржиште на коме више нису конкурентни само произвођачи роба и услуга, већ се земље, региони и градови боре међусобно за свој део тржишта и за свој удео у средствима која ће бити инвестирана или потрошена на туристичким путовањима.

Како град Суботица поседује преко четрдесет објеката изграђених у стилу сецесије, могуће је да свој имиџ изгради стављањем акцента на њих.

У складу са већ постојећом праксом у свету, када се говори о домену развоја и менаџмента културног наслеђа као туристичких производа, исто тако сагледавајући опште туристичке трендове у Европи и свету, посебно оне који имају утицај на културни туризам, може се закључити да су кључни фактори успеха туристичког производа заснованог на сецесији у Суботици следећи:

- **Јединственост:** јединственост се односи на све оно што једну област чини различитом од друге, дајући јој јединствену продајну позицију. Како не постоје градови који своју понуду заснивају искључиво на сецесији (осим Секедина), овај производ је истовремено и аутентичан, што такође доприноси креирању брэнда заснованог на сецесији.
- **Повезивање:** атракције сецесијског наслеђа у Бачкој и суседној Мађарској су, условно речено, просторно релативно близу. Како се не ради о локалитетима који су познати светски брэндови, онда ове атракције саме за себе нису довољне да привуку велики број посетилаца (осим Градске куће), будући да на досадашњем нивоу нису биле довољно интересантне ширем кругу туриста, који још увек ни не знају да оне постоје. Груписањем у заједничку понуду, умрежавањем или итинерерским повезивањем више атракција (као што је на пример културна рута „Сецесија у Суботици“ која обухвата 14 објеката изграђених у овом стилу, или рута која у себе укључује и сецесијске грађевине на Палићу), обезбеђује се да оне колективно постану довољно интересантне да привуку посетиоце, и да користе погодности заједничког наступа на тржишту (са посебним акцентом на маркетинг).
- **Брэндинг:** брэндинг је изузетно важан елемент даљег развоја туристичког производа. Основни циљ брэндирања дестинације је да се она диференцира од конкуренције тиме што ће се потрошач водити од фазе непознавања дестинације до посете дестинације и касније поновне посете дестинацији. Како би остварио свој циљ, потребно је да се развије свест и препознавање код потенцијалних посетилаца, креира позитиван имиџ у њиховој свести путем јаког и убељивог идентитета брэнда (Чугуровић, 2011). Ако се правилно примени, брэндирање даје одређену гаранцију, обећање у погледу карактера доживљаја наслеђа, односно какав квалитет, садржај и дубину доживљаја посетилац може да очекује. У процесу креирања брэнда Суботице заснованог на сецесији веома је важно истаћи њене главне предности, које за собом повлаче чињеницу да би брэнд уопште и могао бити заснован на њој. Сецесија у Суботици је веома снажан туристички производ са изузетно широким

утицајем и као такав представља оно по чему туристи најчешће и препознају град. Мађарска варијанта сецесије, која доминира градом, доприноси да Суботица понесе назив града сецесије.

- **Позиционирање:** иако поред Суботице, у радијусу од свега 100 km постоје чак три града (Нови Сад, Сомбор и Сегедин) у чијој архитектури се називу тргови сецесије, једино је овде сецесија присутна у толикој мери да она постане синоним града. Као главни конкурент истиче се град Сегедин у Мађарској, који својом архитектуром представља претњу за креирање брэнда. У оквиру ИПА пројекта прекограничне сарадње, повезивањем градова у културну руту „Путевима сецесије“ ублажена је међусобна конкуренција. Заједничким наступом на тржишту повећавају се шансе за успех, јер је много шири опсег деловања њиховог утицаја. Иако су значајне користи од овог пројекта, Суботица треба да делује и ван њега. Неопходност самосталне промоције Суботице као града сецесије произилази из чињенице да је велики број објеката у ужем центру града изграђен управо у овом стилу, те да је то довољан разлог за њену туристичку валоризацију кроз сецесију.
- **Инфраструктура:** квалитет туристичке инфраструктуре и супраструктуре у самом центру града, као и квалитет саобраћајне мреже важан су фактор на основу кога потенцијални туристи креирају слику о Суботици. Прилазни путеви граду су изванредног квалитета, а добром положају доприноси и близина аутопута Е-75 као и близина границе са Мађарском. Осим овога, улице у самом центру града одговарају захтевима туриста.
- **Партнерство:** у оквиру ИПА пројекта прекограничне сарадње дошло је до стварања партнерских односа између Суботице и Сегедина, као градова сецесије. Градови су повезани у јединствену руту названу „Сецесија у Суботици и Сегедину“ и у оквиру пројекта имају заједнички наступ на туристичком тржишту.
- **Организација туризма и маркетинга:** кључну улогу у развоју туризма Суботице заснованог на сецесији требала би да има Туристичка организација града. До сада су објављене опсежне публикације у виду водича на српском, мађарском, енглеском, немачком и руском језику, намењене туристима. У њима су детаљно представљени објекти сецесије, као и предложене две руте којима би се туристи могли кретати приликом обиласка ових грађевина. Туристичка организација града се на иностраном тржишту појављује углавном самостално и приликом својих наступа акценат ставља на сецесију као главни производ Суботице.
- **Интерпретација:** презентација објеката културног туризма захтева посебан приступ, како би се за туристе креирали незаборавни доживљаји. Објекти у стилу сецесије морају бити презентовани од стране стручног особља, било да су у питању историчари уметности или локални туристички водичи.
- **Одрживост:** како одрживи развој подразумева и очување културног наслеђа заједнице, неопходно је ускладити захтеве свих интересних група и креирати један туристички производ за јасним стратегијским планом развоја. Свакако је битна чињеница да на нивоу града постоји свест о значају и очувању

грађевина уопште, па самим тим и објеката изграђених у стилу сецесије. Последњих година се веома много улаже у ревитализацију објеката у стилу сецесије, с обзиром да њу карактерише живост и шаренило боја, а све то у циљу привлачења већег броја туриста.

ЗАКЉУЧАК

Градитељско наслеђе Суботице вредно је чувања и поштовања. Упоредивши савремене градитељске објекте са објектима саграђеним у XVIII, XIX и XX веку, јасно је да модерним зградама недостаје дух традиције и аутентична, аутохтона слика коју ови други поседују. Трагајући за националним особеностима, изучавајући народно стваралаштво и народно градитељство, мађарска варијанта сецесије је створила карактеристичан и препознатљив архитектонски језик.

У Суботици постоји више од 40 грађевина изграђених у стилу сецесије, од којих су најпознатије Градска кућа, Палата Ференца Рајхла, Синагога и друге.

Туристичка организација града је свесна значаја сецесије као фактора развоја туризма града, те стога чини бројне напоре како би Суботица била препозната као град сецесије.

Анализом фактора од значаја за развој туризма (јединственост, повезивање, брендинг, позиционирање, инфраструктура, партнерство, организација туризма и маркетинга, интерпретација и одрживост) долази се до закључка да сецесија може, а и треба да буде примарни покретач развоја туризма Суботице, с обзиром на атрактивност и вредност коју поседује. У будућности је неопходно туристичку понуду у већој мери усмерити ка међународном тржишту, с обзиром да је сецесија, као уметнички правац, присутан широм Европе, па се може очекивати да су инострани посетиоци са њом упознати. Неопходно је деловати и на локалном нивоу, пре свега едукацијом становништва, како би постали свесни богатства које их окружује.

Сецесија је последњи уметнички универзални правац који је успео да унесе сопствени печат у архитектуру Суботице, а самим тим је детерминисала будући правац развоја културног туризма града.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Авакумовић, Ч., Авакумовић, Ј., Милинковић, М. (2010): Значај креирања брэнда градова. *Истраживање и развој*, год. 16, бр. 36, стр.85-87
- Алаџић и сар. (2002): *Сецесија у Суботици*, књижевна заједница, Суботица
- Вујовић, Б. (2005): *Историја уметности*. Бранко Вујовић
- Дуранџи, Б. (2005): *Архитектура сецесије у Војводини*, издање на српском језику, Графопродукт, Суботица
- Јовчић, И. и Бањанин Б. (2013): *Суботица: туристички водич*, Туристичка организација града, Петроварадин: Симбол

- Крстић, Б. (1996): *Суботица – монографија*, Суботичке новине и аутор, Суботица
- Манић, Љ., Бајић, Н.С., Алексић, Н. (2012): Студентска перцепција улоге културе и културног наслеђа у формирању националног брэнда. *Култура*, бр. 137, стр. 194-209
- Мартиновић Цвијин, К. (1985): *Суботички ојус Ференца Ј. Рајхла*, издавачко одељење часописа Руковет, Суботица
- Мартиновић Цвијин, К. (1988): *Суботички ојус Комора и Јакада*, Суботичке новине – едиција Студије, Суботица
- Rudaković, O. (2002): Rute kao deo kulturnog nasleđa i njihova uloga u kulturnom turizmu, *Turizam*, br. 6, str. 74-75
- Чугуровић, Ј. (2011): Идентитет брэнда државе као туристичке дестинације. *Маркетинг*, вол. 42, бр. 3, стр. 197-210
- Duranci, B, (1983): *A vajdasági építészeti szecesszió*, Forum Könyvkiadó, 1983, Szabadka
- Kotler, P., Keller, K.L., Brady, M., Goodman, M., Hansen, T. (2009): *Marketing management*. Harlow, England: Prentice Hall
- ИПА програм прекограничне сарадње – Сецесија у Суботици и Сегедину, 2012

Разговор са запосленима у Градском музеју и Међуопштинском заводу за заштиту споменика